

Alojz Jembrih

CROATICA PROTESTANTICA V KORESPONDENCI SLAVISTOV 19. IN 20. STOLETJA

Na podlagi objavljenih korespondenc znamenitih slavistov lahko ugotavljamo, da v njih ne odsevajo samo dejstva iz življenja pošiljateljev, temveč se z njimi odpirajo, ko gre za pisma posameznih slavistov, tudi vpogledi v znanstveno-raziskovalno delavnico, v kateri je nastajal opus njihovih strokovnih in znanstvenih del.

Prav tak vpogled odpira nekaj pisem, ki jo jih znamenitemu Varaždincu, slavistu Vatroslavu Jagiću¹ (1838–1923) poslali dva njegova nekdanja študenta, Slovenec France Kidrič² (1880–1950) in Hrvat Franjo Fancev³ (1882–1943), ter nekdanji uslužbenec (1868 do 1875) v Cesarsko-kraljevi knjižnici na Dunaju Hrvat Ivan Kostrenčić⁴ (1844–1924).

Nekatera pisma Kidriča in Fanceva Jagiću so že objavljena,⁵ zato tu prikazujem le tiste dele pisem, ki zadevajo njihovo ukvarjanje s hrvaškimi protestantskimi knjigami ali njihovim jezikom. Najprej

- 1 Gl. *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, izd. Hrvaški študiji Vseučilišča v Zagrebu, Zagreb 2007.
- 2 Gl. *Kidričev zbornik*, »Zora«, knj. 16, Maribor 2002, 182–202.
- 3 Gl. *Zbornik o Franji Fancevu*, izd. Hrvaški študiji Vseučilišča v Zagrebu, Zagreb – Zadar, 1998.
- 4 Kostrenčić je bil takrat ravnatelj Vseučiliške knjižnice v zagrebu; gl.: Dora Sečić, *Ivan Kostrenčić: prvi hrvatski sveučilišni bibliotekar*, Lokve 2000; Ivica Zvonar, *Nastojanja Ivana Kostrenčića oko poboljšanja statusa knjižare i Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu krajem 19. i početkom 20. stoljeća*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti HAZU, vol. 20, Zagreb 2002, 269–283.
- 5 Pisma Fanceva je pripravil za natis in opremil z opombami Alojz Jembrih, v: *Zbornik o Franji Fancevu*, izd. Hrvaški študiji Vseučilišča v Zagrebu, Zagreb – Zadar, 1998.

navajam del iz Kostrenčičevega pisma, ki je pravzaprav odgovor na Jagičevo vprašanje (1896), poslano ob novi najdbi knjige, natisnjene v latinici v Urachu 1564. Kostrenčič je 23. januarja 1896 med drugim odpisal Jagiču:

S protestantskimi stvarmi se po odhodu z Dunaja ne ukvarjam več; to zelo obžalujem – a sami veste, kako je zdaj z mano. Imam precej gradiiva in zapiskov, toda to bi moral urediti in dopolniti, ker se je v dvajsetih letih nabralo še marsikaj tega. Izbrskal sem svoje zaprašene zapiske in na Vaše vprašanje Vam lahko odgovorim tole.

Po protestantskih knjigah, natisnjenih v glagolici, ni bilo veliko povpraševanja, saj že leta 1562 in 1563 zlasti dunajski knjigarnar Frölich piše, da bi jih bilo treba tiskati v latinici. O tem najdete omembe med mojimi objavljenimi spisi⁶ tudi na str. 121 in 140 – pa tudi še drugod. Te pripombe je Ungnad upošteval ter so sklenili, da bodo knjige tiskali tudi v latinici. Pod A.) vam pošiljam iz računov, ki so shranjeni v Tübingenu, prepis knjig, ki so tiskane v latinici. Po tem seznamu navajata te v latinici natisnjene knjige Schnurrer⁷ str. 69 in Dobrowsky Slawin str. 135. Od teh v latinici natisnjenih knjig – v Tübingenu – poznam samo dve – ti pa sta v dresdenski knjižnici. Pred časom sem prosil za opis teh knjig in o tem hranim dve pismi, ki Vam ju pod B.) prilagam. V njih boste našli marsikaj, kar Vas bo zanimalo. – Odtisa »Prerokov«, ki je prav tako natisnjen, nisem mogel nikjer najti – torej imate v rokah veliko redkost, če ne »unicum«.⁸ Da bila natisnjena cela knjiga – sploh preroki, ni verjetno. Če imate prevod Izaije, tedaj ga je prevedel Dalmatinec Leonhard Merherić.⁹ To je omenjeno med računi iz let 1563.¹⁰

Hrvaška latinična knjiga je še »Postila« leta 1568 v Regensburgu. Imam opis te knjige od grofa Huga von Walderdorffa v dunajskem »Vaterlandu« iz leta 1872, – to Vam prilagam pod D.).

6 Kostrenčič misli na svojo knjigo *Urkundliche beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559–1565*, Dunaj 1874.

7 Gre za knjigo: Christian Friedrich Schnurrer, *Slavischer Bücherdruck im Württemberg im 16. Jahrhundert*, Tübingen 1799.

8 Gl. Bučar in Fancev, *Bibliografija hrvatske protestantske književnosti*, Starine, JAZU, knj. 39, Zagreb 1938, 120–121; *Proroczi MDLXIII*, reprint, priredba in predgovor Borislav Arapović, Mostar 2002.

9 Priimek je zapisan v obliki *Mercherich*, ki jo je zdaj treba brati *Merčerić*.

10 Gl. Franjo Bučar, *Računi o dohodcima i troškovima za hrvatsku protestantsku tiskaru u Urachu (...) 1563. do 1564.*, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskega zemaljskoga arhiva, XV, Zagreb 1941, 182.

V zagrebških knjižnicah žal teh knjig nimamo, – če so sploh kdaj prišle v Hrvaško, so bile sežgane. Toliko na Vaše vprašanje, – a mislim, da Vam bo ob tistem, kar je objavljeno, zadoščalo. Če potrebujete še kako informacijo, Vam go bom rad sporočil, če bom le vedel. (...)

Primerjajte lesoreze »Prerokov« s takratnimi nemškimi – omemba slik je tudi med mojimi objavljenimi spisi.

Kot razberemo iz Kostrenčičevega odgovora Jagiću, je Jagić odkril takrat edini izvod hrvaškega prevoda starozaveznih prerokov, in to latinično izdajo iz 1564. To je bil (in je še) edini izvod, ki je bil shranjen v samostanski knjižnici v Schläglu v Zgornji Avstriji. Jagić je to izdajo znova objavil v transliteraciji v izdaji dunajske Akademije znanosti.¹¹ Zato je pri pripravi za natis želel imeti kar največ podatkov o tej knjigi in jih je razumljivo pričakoval pri I. Kostrenčiču kot piscu znane in koristne knjige, objavljene 1874.¹²

Tudi France Kidrič je v odgovoru V. Jagiću 26. januarja 1911 pisal zelo strokovno in poznavalsko o problematiki, povezani z dejavnostjo uraške tiskarne oziroma Trubarja in njegovih sodelavcev:¹³

Moj odgovor na Vaše pismo z dne 23. t. m. se je proti moji volji zakesnil, glasi se pa:

1. Zaprošene transkripcije naslovov slede na posebnih lističih, da jih lahko kar na pristojnih mestih prilepite in Vam jih ni treba vnovič prepisovati.¹⁴

2. V Vašem angleškem pasusu bi nasvetoval sledeče korekture: a) ne izraža čisto točno stvari. Konzul je prišel v Rottenburg k Trubarju že l. 1552. Trubar je mislil na prevod biblije v hrvaščino še pred begom v Nemčijo (1548.), v začetku l. 1555. pa se je oprijel iste ideje P.(eter) P.(avel) Verger in začel pregovarjati Trubarja, naj vzame sam hrv. prevod v roke.¹⁵ Morda bi se dal ta stavek tako-le formulirati: »Pač po prigovarjanju Trubarja in Vergerija je začel prevajati Konzul o Božiču 1557. Biblijo v hrvaščino z glag. p.«¹⁶ b) Jan

11 Vatroslav Jagić, *Vsih prorokov stumačenje hrvatsko. Veteris testamenti Prophetarum interpretatio istro-croatica saeculi XVI*, Dunaj – Berlin 1897.

12 Gl. op. 6.

13 Pismo ima v levem zgornjem kotu memorandum Dvorne biblioteke na Dunaju.

14 Med Kidričevimi pismi Jagiću v Nacionalni in vseučiliški knjižnici v Zagrebu ni takih lističev.

15 Prim. Alojz Jembrih, *Vergerijeva zauzetost oko slovenskoga i hrvatskoga prijevoda Biblije*, *Acta Histriae VIII*, Koper 1999, 103–140.

16 Tj. z *glagolsko pisavo*. Kidrič govori o Stipanu Konzulu, ki je bil v Urachu ob Primožu Trubarju odgovoren za prevod in tiskanje hrvaških glagoljaških knjig.

Ungnad bi se moral prekrstiti v »John U.(ngnad)«, ker se podpisuje sam vedno s »Hans«. c) Trubarjeva »active share in producing this early Croatian version« obstoji v tem, da je bil Trubar 1560–1563, do razdora s Konzulom, Dalmatinom in Ungnadom,¹⁷ nadzornik hrv. prevajanja in tiskanja, ki je objednem z Ungnadom določal, kaj se prevaja in tiska, pisal nemške predgovore itd.; prevajal sam seveda ni. d) Juričić ni bil samo korektor, ampak tudi prevodilec, v tej zvezi bi se pa moral omeniti tudi Juraj Cvečić, ki je pomagal pri drugem delu glag. N. T. Formulirati bi se dala stvar morda takole: »Sodelovala sta pri prevajanju J. Juričić in J. Cvečić, ki sta pomagala poleg drugih opravljati tudi korekture.« e) »Apparently« ni na mestu, ker je stvar jasna: Tübingen stoji na vseh naslovnih listih zaradi tega, ker je bilo to Urachu najbližje vseuč. mesto. Tiskale pa so se glag. in cir. stvari v Urachu pri Ungnadu, slovenske in tudi večina ostalih z latinico tiskanih pa v Tübingenu pri Morchartu. f) Bučar, ki je vse račune videl, poroča o obeh delih glag. in obeh delih cir. N. T., da se je natisnil vsak del le v 1000 komadih. Formulirati bi se mogla stvar tako-le: »Po Ungnadovih računih, ki se hranijo v Tübinški vseuč. knjižnici, se je natisnil vsak del v 1000 kom.« g) Štetje listov je odvisno od tega, ali štejete naslovni list zraven ali ne: z naslovnim listom obsega predgovor v 2. d(elu) glag. N. T. res 31 ll, sicer le 30, tekst je paginiran le po listih, zadnji list z r o d 183. h) Cir. N. T., I: za »other preliminary matter« (4 ff. I ne 5!) pride: »Življenje svetoga Mateja (1 f)« potem šele: Text, 219 ff; zadnji list pag. z: C II I. i) Cir. N. T. II. bi se dal brez Schnurrerja¹⁸ in s popisom na eks.(emplaru) dvorne biblioteke popisati: Naslovni list predgovor (summa svetoga Pavla Pisma), podpisani Dalmatin, Konzul, Juričić (3 ff); predgovor (predeslovie svrhu vsih epistolii S(ve)toga pavla apustola (27 ff); tekst (207 ff), zadnji list pag. C). j) Popis 1. dela glag. N. T. ni čisto natančen, treba popraviti: naslovni list, ki ima na drugi strani opombe za čitatelje, kjer se obljubujeju nove glag. in cir. knjige, podpisana sta Konzul in Dalmatin (1 f); nemški predgovor Trubar (15 ff): hrv. predgovor »vsim bratom dobrim krstianom, i ljudem slovenskega jezika«; podp. Dalmatin in Konzul (5 ff); 1 prazen list, »summa« – teološki uvod z življenjem sv. Mateja na zadnji strani (4 ff); tekst (...).

17 O tem gl. Alojz Jembrih, *Hrvatski filološki aspekti*, izd. Centar »Revija«, Osijek, Mala teorijska biblioteka, knj. 39, Osijek 1990, 219–251. O Ungnadu gl. France Kidrič, *Izbrani spisi I*, SAZU, Ljubljana 1978, 13–49.

18 Gre za knjigo: Christian Friedrich Schnurrer, *Slavischer Bücherdruck im Württemberg im 16. Jahrhundert*, Tübingen 1799.

3) Kolikor vem, ni v javnosti glag. in cir. prot. evangelskega teksta nikdo primerjal. Tak posel našim ljudem smrdi, in če ne začne g. prof. Rešetar¹⁹ dajati sličnih nalog, bo težko kedaj kaj. Jedina upoštevanja vredna študija, ki se peča s hrv. prot. teksti, je: Ivan Polović, *Evangelij sv. Matevža v protestantskem glagolskem »Pervem delu Novega Testamenta« iz l. 1562, Trubarjev zbornik*²⁰ (Zbornik Mat. Slov. X, 56–73), a medsebojnega razmerja glag. in cir. teksta se ne dotika. Štihprobe, ki sem jih napravil z II. d. NT, potrjujejo Vašo slutnjo, 'da je to jedino te isto, samo malo drugačije'. Cir. tekst je v glavnem prosta transkripcija glagolskega, kaže pa spremembe, ki so se zazdele prepisovalcu med prepisovanjem potrebne, nekoliko morda tudi odmev drugih sotrudnikov: glag. predgovor 1 = cir. predg. 1, isto je s predg. 2, toda glag. ima: Predgovor, cir. Predeslovje ... Tekst Pavel Rimljanom kap. 1: Pred cir. tekstom stoji kratka summa, ki je v glag. tekstih ni, glag. pa ima ob strani izpise citatov, ki jih zopet v cir. tekstu ni, dalje par vocab. razlik: glag. propovidanje, cir. prodikanje; glag. razlaga »dar« ob strani s: čin, službu, cir. samo s: službu; glag.: da ja ... spominam se, cir.: da se ja ... spominam itd. itd.

4) Ev. tekst Postile je isti kakor v glag. N. T., a korekture se bolj opažajo: (...) Oslomba na glag. tekst se razume sama ob sebi, ker je bilo glag. Evang. prej odtiskano.

Za tako popravljeno izdajo bi morali citirati razen Schnurreja²¹ še:

1) Lopašić,²² *Starine XXVI (knjige nimam pri sebi!)*; 2) Spisi dr. Th. Elze (gl. njih seznamek v *AfslPh*, mislim 1900,²³ iz Vidicevega peresa!), zlasti *Die slovenischen protestantischen Bibelbücher des XVI. Jahrhunderts, Jahrbuch der Ges. f. d. Gesch. des Prot. in Osest. XVI (1895) in Die slovenischen protest. Postillen des XVI. Jahrb., ibid. XIV (1893)*; 3) Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge*,²⁴ 4) *Fermendžin*, Listovi o izdanju glag. cerkv.

19 Milan Rešetar (1860–1942) je bil Jagičev naslednik na Dunaju na Katedri za slovansko filologijo. O njem gl. *Zbornik o Milanu Rešetaru*, izd. Hrvaški študiji Vseučilišča v Zagrebu, Zagreb 2006.

20 *Trubarjev zbornik*, ur. Fran Ilešič, Ljubljana 1908.

21 Isto, op. 18.

22 Radoslav Lopašić (1835–1893) je objavil razpravo *Prilozi za povijest protestanata u Hrvatskoj*, *Starine*, JAZU, knj. 26, zagreb 1893.

23 Obj. v: *Archiv für slavische Philologie*, zv. 22, Berlin 1900, 636–638, ob nekrologu pisca Frana Vidica.

24 Ivan Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559–1565*, Dunaj 1874; gl. Ivica Zvonar, *Prilog*

knjiga, *Starine XXIV.*,²⁵ 5) *Polović (gl. zgoraj)*; 6) *Pivko*,²⁶ Ungnadovi stiki z mestom Frankfurtom, *Trubarjev zbornik*, 45–55; 7) *Bučar*, *Povijest hrvatske protestantske književnosti. U Zagrebu 1910.*²⁷

*S tem bi bil oficieren del končan: moja volja je bila dobra, a prav obdelanega je še malo. Bučar registrira mnogo novega gradiva, a sinteze ne pozna, naslov »P. hrv. prot. književnosti« pa nosi knjiga čisto po krivem, glasiti bi se morala tiska.*²⁸

Franjo Fancev, ki je takrat delal na svoji obširni študiji o jeziku hrvaških protestantskih piscev in tudi recenziral Bučarjevo *Bibliografijo hrvatske protestantske književnosti*, je pisal V. Jagiću 20. marca 1913 in tudi v njegovem pismu odsevajo zanimivi momenti, ki osvetljujejo rezultate Fanceva v raziskovanju:

Preden bom odpotoval v Virje na velikonočne praznike, želim uresničiti svojo dolgo željo, da se Vam oglasim. V pismu pred božičem sem omenil prošnjo glede dobre transkripcije glagolice in cirilice, ki sem jo potreboval za Bučarjevo bibliografijo protestantske književnosti. Prepričal sem se, da bi mi popolna enotnost v transkribiranju v latinico povzročala veliko dela in da bi moral preveč spreminjati. Zato sem vzel za podlago (verjetni) izgovor, ki mu je precej dobro prilagojen pravopis v latinici natisnjenih knjig. Tako sem puščal nespremenjeno vse, kar je Bučar po izgovoru dobro transkribiral, popravljaj pa sem samo tista popačenja, pri katerih je mislil, da mora biti v transkripciji dosleden [...]. Tudi glede same obdelave bi si bilo treba želeli še marsikaj, toda kot recenzent nisem smel predelovati vse bibliografije – in tako sem ji s piščevim dovoljenjem dal drugo obliko, ker sem za izhodišče vzel knjigo in

poznavanju života i rada Ivana Kostrenčića u Beču: 1868.–1875., Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti HAZU, vol. 24, Zagreb 2006, 187–198.

25 Euzebijje Fermedžin (1845–1897), frančiškan, cerkveni zgodovinar, o njem gl. *Hrvatski biografski leksikon 4*, zagreb 1998, 176–178. Polni naslov dela, o katerem govori Kidrič: *Listovi o izdanju glagolskih crkvenih knjiga i o drugih književnih poslovih u Hrvatskoj od god. 1620.–1648.*, *Starine*, JAZU, knj. 24, Zagreb 1891, 1–40.

26 Ljudevit Pivko (1880–1937), slavist; gl. *Slovenski biografski leksikon 2*, 368–369.

27 Gl. Kidričev prikaz Bučarjeve knjige v: France Kidrič, *Izbrani spisi 3*, SAZU, Ljubljana 1978, 234–236. Prva obj. recenzije v: Ljubljanski zvon, Ljubljana 1911, 275 sl.

28 Kidrič bi torej želel, da bi knjiga imela naslov: *Povijest hrvatskoga protestantskoga tiska*.

ne pisave. Ali sem povsod našel pravo pot, se bo kmalu videlo, ker bo knjiga najbrž izšla že v prvi seriji akademjskih publikacij. Nasploh menim, da je bolje, da se natisne takšna, kot pa da ne bi imeli ničesar, saj bomo vsaj vedeli, kje je kaj.²⁹

Fancev je 22. julija 1913 v svojem pismu prosil Jagića, naj mu posodi knjigo *Vsih prorokov stumačenje hrvatsko*, torej izdajo, ki jo je objavil 1897 na Dunaju. Fancev je namreč pripravljaj prikaz jezika v hrvaških knjigah, natisnjenih v Urachu, in je zato želel pregledati tudi jezik v prevodu starozavezkih prerokov iz leta 1564. Pisal je:

Zdaj pa bi Vas lepo (prosil), da bi mi izvolili nekaj sporočiti. Moje delo o jeziku hrvaških protestantskih piscev počasi napreduje. Imam gradivo iz vseh virov (ne glede na pisavo), do katerih sem lahko prišel. Medtem ko imam vse to, pa sem zaman iskal tako pri nas kot v akademiji »Anzeiger der kaiserl. Akademie der Wissenschaft« (phil. hist. Classe XXXIII. Jg. 1896 Nr. V–VII S. 16–29), v katerem je natisnjena Vaša objava »Vsih prorokov stumačenje hrvatsko«.³⁰ Rad bi namreč vedel, ali ste v tej objavi pisali o jeziku, (ali zapisuje izvirnik kakšne naglase) če ste, bi Vas še lepo prosil, da bi mi, ko se boste vrnili na Dunaj, posodili iz Vaše knjižnice izvod te objave (gotovo jo imate v separatu), da bi lahko omenil tudi Vašo razpravo in jo primerjal s svojimi rezultati.

Jagić mu je izpolnil željo, kar se vidi iz tega, da je to delo navedeno med viri, ki jih je Fancev uporabljal pri svojem delu (gl. Fancev, 1916: 148). Fancev se mu je zahvalil s pismom 11. avgusta 1913:

Najprej se Vam najlepše zahvaljujem za iztise, ki ste mi jih poslali. Tisti o prerokih mi bo, čeprav ni v njem nič o jeziku, prišel prav glede prevajalca. Namreč, kolikor poznam jezik vseh protestantskih knjig, nikakor ne morem najti različnih redakcij v prevajanju, o čemer govorijo viri, temveč je jezik v vseh knjigah bolj ali manj enoten v poglavitnih posebnostih takratnih čakavskih govorov z močnim vplivom starejših cerkvenih knjig in ponekod v leksikonu³¹ ali oblikah tudi slovenskih zglodov. Le čudim se in nikakor ne morem ugotoviti, kaj so toliko očitali jeziku protestantskih piscev. Iz starih virov je

29 *Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, zbral dr. Franjo Bučar, dopolnil in uredil pa dr. Franjo Fancev, Starine, JAZU, knj. 39, Zagreb 1938.

30 Prikaz o knjigi je napisal Stjepan Bosanac, *Novo nađena stara latinicom štampana hrvatska knjiga*, Vienac 28, št. 4, Zagreb 1896, 60–62.

31 Verjetno misli: *leksika* (vsega korpusa).

verjetno vzel -u v 1. 1. sg, -t v 3. 1. sg. in pl., toda pri tem zadnjem se ne bi mogel strinjati s tistimi, ki želijo v tem -t videti okrnjeni dativ -ti, kajti v teh knjigah se ta -t ne pojavlja nikjer drugje, kjer bi ga ne mogli razložiti z opoiranjem na starejša besedila – v evangelijih, v drugih knjigah pa samo v citatih iz Biblije, lepa vzporednica pa v konjunkciji akos, akosprem, ki je nastala iz ako-si, ako-si prem in je v jeziku teh piscev zelo običajna.

Tudi tisti nekateri slovenizmi (-ga, -imu) niso mogli biti tako strašni. Ortografija je, razen v glagolskem Katekizmu, precej enotna.

In zato mi v mojem delu povzročajo največ skrbi ravno očitki, ki so se oglašali že takrat.

O svojem delu je Fancev pisal Jagiću še 6. oktobra 1913:

Z razpravo o jeziku protestantskih piscev sem prišel nekako do konca, še dan ali dva in imel bom vse čisto. Nekoliko zaradi nespretnosti, največ pa zaradi neenotnega jezika v zgodnjih izdajah sem se toliko mučil, da sem nekajkrat hotel vse skupaj opustiti. Jezik je večinoma čakavski ikavski govor Istre in hr. Primorja, precej močan pa je tudi vpliv cerkvenega jezika. Na vpliv drugih govorov opozarja samo kaka posamezna posebnost, zlasti v jeziku »Razumnih naukov«³² pa so pojavi, kakršnih v drugih sploh ni. Zelo značilno je tudi to, da je v Postilli, natisnjeni z latinico, dobro označen čakavski akcent.³³

Tako torej lahko na kratko razberemo, kakšno in kolikšno je bilo zanimanje omenjenih slavistov Jagičeve dobe za hrvaške knjige, ki so bile natisnjene v Urachu v 16. stoletju.

32 *Edni kratki razumni nauci, naipotrebnei i prudnei artikuli* (...) Tübingen, 1562 (natisnjeno v Urachu v glagolici); to je prevod Trubarjevega spisa *Tiga noviga testamenta ena dolga predgovor* (1557).

33 Fancev govori o zadnji knjigi, ki je bila natisnjena v latinici v obdobju dejavnosti hrvaških prevajalcev Antona Dalmatina in Stipana Konzula. *Postilla* (1568) je bila namenjena Hrvatom v zahodni Ogrski, tistim, ki so prebivali na posestvih protestantskih plemičev Hansa Weißpriacha in Maksimiliana Polcheima. Ta *Postilla*, prvi del, je objavljena v reprintu s predgovorom Alojza Jembriha (IKD »Juraj Dobrila«, Pazin 1993). Gl. Alojz Jembrih, *Stipan Konzul i »Biblijski zavod« u Urachu*, Zagreb 2007, 297–325.